DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-jsru-02-03-06 Pages: 36-41

Journal of Social Research in Uzbekistan

JOURNAL OF SOCIAL RESEARCH IN UZBEKISTAN

journal homepage:
https://topjournals.uz/index.php/jsru

# IN THE NOVEL "SHOX" ARTISTIC IMAGES AND CHARACTER INTERPRETATION

***Djurakulova E. Suyunovna***
*Editor of Scientific Information Magazine of Tashkent State Pedagogical University*
*Tashkent State Pedagogical University named after Nizami*
*Tashkent, Uzbekistan*
*E-mail: djuraqulovaelmira2026@gmil.com*

## ABOUT ARTICLE

**Key words:** character, image, objectivity, subjectivity, biographical, ontological, functional.

**Received:** 11.08.22
**Accepted:** 13.08.22
**Published:** 15.08.22

**Abstract:** This article discusses the interpretation of the artistic character in the novel "Shox" by the author Shoyim Botayev, mainly on the image of Hotam and changes in his psyche.

Each image in a work of art has its own world. But artistic character is the perfect type of image that embodies the basic features of social life. Therefore, each person involuntarily uses his "old age" in an attempt to understand the other person, to evaluate his behavior and to form an image of him.

# “SHOX” ROMANIDA BADIIY OBRAZLAR VA XARAKTER TALQINI

***Djurakulova E. Suyunovna***
*TDPU Ilmiy axborotlari jurnali muharriri*
*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti*
*Toshkent, O‘zbekiston*
*E-mail: djuraqulovaelmira2026@gmil.com*

## MAQOLA HAQIDA

**Kalit so‘zlar:** xarakter, obraz, obyektivlik, subyektivlik, biografik, ontologik, funksional.

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada yozuvchi Shoyim Bo‘tayev qalamiga mansub “Shox” romanidagi badiiy xarakter talqini, asosan Hotam obrazi va uning ruhiyatidagi o‘zgarishlar ustida mulohazalar yuritilgan. Badiiy asardagi har bir obraz o‘z olamiga ega. Ammo badiiy xarakter ijtimoiy hayotning asosiy xususiyatlarini o‘zida mujassamlashtirgan obrazning mukammal turidir. Shuning uchun har bir shaxs boshqa bir shaxsni tushunishga, xatti-harakarlarini baholab, u haqida tasavvur hosil qilishga intilar ekan, beixtiyor “o‘z qarichi”ni ishga soladi.

# В РОМАНЕ "ШОХ" ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОБРАЗЫ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ХАРАКТЕРА

***Джуракулова Э. Суюновна***
*Редактор научно-информационного журнала Ташкентского государственного педагогического университета*
*Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами*
*Ташкент, Узбекистан*
*E-mail: djuraqulovaelmira2026@gmil.com*

**О СТАТЬЕ**

**Ключевые слова:** персонаж, образ, объективность, субъективность, биографический, онтологический, функциональный.

**Аннотация:** В данной статье рассматривается интерпретация художественного персонажа в романе «Шокс» автором Шойымом Ботаевым, в основном на образ Хотама и изменения в его психике.

У каждого образа в произведении искусства есть свой мир. Но художественный характер есть совершенный тип образа, воплощающий основные черты общественной жизни. Поэтому каждый человек невольно использует свою «старость» в попытке понять другого человека, оценить его поведение и сформировать о нем образ

## KIRISH

Hozirgi davr romanchiligida kechayotgan badiiy evrilishlar adabiy jarayonning birmuncha faollashganidan darak berish barobarida, roman taraqqiyotiga ta’sir qilmay qolmaydi. Romanga xos tafakkur badiiy asar mohiyatini anglatibgina qolmay, jamiyat badiiy-estetik tafakkuri darajasini ham namoyon etadi. O‘zbek milliy romanining tarixi, taraqqiyot tamoyillari qisman o‘tmish va asosan zamonaviy voqelik bilan belgilanishini nazarda tutgan holda, uning shakllanishi va taraqqiyotida, avvalo, XX asrga kelib, mukammal roman janri tadrijiga ega bo‘lgan rus, so‘ng esa g‘arb romanlari katta rol o‘ynaganligini e‘tirof etish kerak.

XX asr adabiyotshunosligida keskin va qizg‘in bahs-munozaralarga sabab bo‘lgan roman janrining genezisi hamda taraqqiyot tamoyillarini o‘rganish barobarida milliy romanchiligimiz imkoniyatlari, ayni paytda, janrning milliy istiqlol davridagi holatini ko‘zdan kechirish jarayonida poetik talqin jihatdan yangilanib borayatgan romanlarni tahlil qilish an’anasi kuchayib bormoqda.

## ASOSIY QISM

Poetik yangilangan romanlardagi xususiyatlarni ilmiy tahlilga tortish orqali janr taraqqiyotini, shaxs ichki olami, insonning botiniy va zohiriy tabiati badiiy inkishof qilinar ekan, romanga xos tafakkur janrining o‘ziga xosligini namoyon etuvchi adabiy omil sifatida maydonga chiqadi. Romanga xos tafakkur badiiy asar mohiyatini anglatibgina qolmay, jamiyat badiiy - estetik tafakkuri darajasini ham namoyon etadi.

Davr ruhi va inson ma’naviy borlig‘i qay darajada rang-barang mohiyatga ega bo‘lsa, uni ifodalash madaniyati ham shunchalik bir-biridan farqlanadi. Keyingi yillar romanchichiligidagi talqiniy o‘zgarishlarda xarakter yaratish an’anasining o‘ziga xos tamoyillari yanada teranlashib bormoqda. Adabiyotshunos Hotam Umurov badiiy adabiyotdagi xarakter haqida so‘z yuritganda shunday yozadi: “Xarakter va uning ichki reja hamda dasturini belgilovchi ruhiyatining bir butunligida; tashqi va ichki olamning hamohangligida, dialektikasida” [1, 23-bet] – ekanligini alohida qayd qilib o‘tadi.

Darhaqiqat, badiiy xarakterlar orqali insonni anglashga, uning turfa xil olamini tushunishga, hayot, tabiat, inson birligini teranroq his etishga imkon berishi, tabiiydir. Shuning uchun rus adabiyotshunosi A.I. Timofeev yozadi: “Yo odam o‘zini u yoki bu voqealarga aralashgan holda xatti-harakatlarda, faoliyatda ko‘rsatadi. Yoki xatti-harakat qilmasdan uni o‘rab olgan atrof-tevarakdagi hayotiy voqelikni kechinmalari orqali qabul qiladi” [2, 329-bet].

Qayd qilingan nazariy qarashlar zamirida inson xarakteridagi o‘zgarishlarning muhit va sharoit bilan uzviy bog‘lanishini ham unitmaslik kerak, chunki uning zamirida davr xususiyatlarini anglashga intilish sezilarli darajada teran badiiy talqinlarni namoyon etadi.

80-yillarning ikkinchi yarimiga kelib, hayotga nazar solish teranlasha boshladi va bu esa turfa olamga ega bo‘lgan shaxslar qismatini ham badiiylikda yuzaga chiqara olganligini kuzatish imkonini beradi.

Asr adog‘ida badiiy adabiyotning turli janrlarida ijod qilib kelayotgan Shoyim Bo‘tayev asarlarida ham polifonik talqin bilan bir qatorda insonni anglashga bo‘lgan ehtiyojning ortishi kuzatiladi. Adibning “Qo‘rg‘onlangan oy”, “Shox” romanlarida inson va tabiat, inson va insoniyligini yo‘qota boshlagan fojiali shaxslar qismati talqin etilgan.

Yozuvchining “Shox” romanidagi xarakterlar talqinini olib ko‘radigan bo‘lsak, bu borada juda ko‘plab gapirishimiz mumkin. Binobarin, romanning badiiy yuksakligi shundaki, adib voqelikni faqat ko‘z ilg‘aydigan tashqi tomonidangina emas, balki uning mohiyatiga ham nazar tashlaydi, asar qahramonlarining iztirob va shodliklarini ularning ruhiy olami orqali ochishga intiladi. Romanda obyektivlik bilan subyektivlikning uyg‘unlashuvi, ruhiyat tasvirining rang-barang vositalari orqali chuqurlashishi va noziklashishi, xarakterlar ruhiyatining ijtimoiy voqelik bilan shartlanganligining badiiy asoslanishi o‘zbek realistek romanchiligimizning asr ibtidosida yangi bir pog‘onaga ko‘tarilganligidan dalolat beradi:

Adabiyotshunos Yo‘ldosh Solijonov qayd qilib o‘tganidek: “har bir asarda bosh qahramon bo‘lishi zarurligi badiiy adabiyotning azaliy qonuniyatlaridan biri sanaladi. Undagi barcha sujet liniyalari, epizodlar, personajlar bosh qahramon taqdiri bilan mustahkam bog‘lansa-da, kompozitsion yaxlitlik yuzaga keladi. Sir emaski, istiqlol davri romanlarida bosh qahramon hayotini butun

murakkabligi, ichki ziddiyatlari, ruhiy kechinmalarining keskin qarama-qarshiligi bilan ro‘y-rost tasvirlashga e’tibor kuchaydi”[3; 141-bet].

Darhaqiqat, keyingi yillar romanlaridagi badiiy qahramonlar davrga hamohang emas, balki inson tafakkuridagi evrilishlar zamiridagi ziddiyatlar, uning moddiylikning qurboni bo‘lishga sharoitni hozirlaydi. Asar qahramonlari “insoniyatga yordam berish” mohiyatini haqiqiy yordam deb emas, hammadan zo‘r bo‘lish va bu zo‘rligi bilan odamlar ishonchiga kirib boylik orttirish, o‘z manfaatini yuksak darajaga ko‘tarishga bo‘lgan ilinj, shu sababdan ham ruhiyatiga kirib kelgan badnafslik inson tabiatiga yot bo‘lgan g‘ayrioddiy harakatlar natijasida asar qahramonlarini tubanlik botqog‘i sari singib borishini kuzatamiz. Hotam, Qulmahmud ruhiyatida muntazam o‘zini eslatib turuvchi o‘zidagi badnafslik – g‘oyasi bora-bora ular bilan muloqotga kirisha boshlaydi. Ayni paytda, uning ichki kechinmalari davr evrilishlariga uzviy bog‘lanib ketadi.

“Hotam mashinadan tushganida kandir ishtonining pochasitizzasigacha yetib qolgan, yalang oyog‘iga tosh kalish kiyib olgan siyrak soqolli bir chol shilpiq ko‘zlaridan yosh oqizib, qo‘llarini ikki tomonga yoygancha kelaverdi. U Hotamning belidan quchoqlab, kuraklarini silab, quyuq hol-ahvol so‘rasha ketdi… Bu cholning uyida sichqonlar hassa tayanib yurgani rost edi. Biroq u tilanchilik qilmayotgandi. Gap shundaki, u esini taniganidan beri kolxozda ishlagan, uzumzorlarni barpo etgani uchun boshqalar qatori mehnat haqi olgan, har kuni qozoni bir mahal qaynaganiga xudoga shukur, deya tinchlangan, qanoatlangan, hamma qatori yashab yurganidan qoniqish his etgan odam edi [4, 38-39-b]”.

Bunda Hotamning vaqti kelganda tanti ishbilarmon, o‘z maqsadi yo‘lida hech narsadan toymaydigan, odamlarni og‘irini yengil qilishga qurbi yetsada, kibr qalbini butunlay egallab olgan xarakter qiyofasida ko‘rishimiz mumkin va xasislik, o‘zi bo‘larchilik shaytoniy xirsga qul bo‘lib, eshakning mehnati halol - o‘zi xarom qabilida ish tutishi inson xarakteri uning hayotiy ziddiyatlar zamirida o‘zgarib borish jarayoni bilan bog‘liqligidan dalolatdir. Shuning uchun rus adabiyotshunos N.G.Chernishevskiy ta’biri bilan aytsak, “Ijtimoiy munosabatlar va to‘qnashuvlarning xarakterlarga ta’siri mavjud”. Bu nazariy tushunchaga tayangan holda Hotamning iblisona xatti-harakatlari asta-sekin voqelar shiddatida, asar yakunida o‘zgarib qolganini, pushaymonlik, vijdon azobi qalbini o‘rtayotganini guvohi bo‘lamiz. Buning asosiy sababi hayotiy ziddiyatlarda namoyon bo‘ladi.

“Zebi bilib-bilmay Hotamning yuragiga nashtar sanchmoqda edi. U Qulmahmud bilan huda-behuda ishlarga ayamay sovurgan pullarini ko‘z o‘ngiga keltirib ichidan zil ketdi: o‘sha had-hisobsiz sarf-harajatlari, ustiga – ustak katta ketishlari…bularning bari birovlarning umri evaziga bo‘layotgandek tuyuladi unga. Qori boboning marakalirini qishloq ahli o‘tkazayapti,-dedi Zebi. Hotam indamadi.[4, 324-325-bet]”.

Bunda Hotamning fitratida hali tamomila o‘chib so‘nmagan, kul tagida qolgan insoniyligini miltirab turgan shamga qiyos qilish mumkin. Bu kabi tasvirlarda asardagi qahramonning turfa xil

hislatlari yoritiladi. Yozuvchi Hotam obrazini asoslashda atrof – muhitdagi shaxslar timsolini juda asosli badiiy bo‘yoqlarda jonlantiradi. Shu orqali ijtimoiy muhitdagi shaxslarning salbiy hislatlarini haqqoniy ochib berishga muvaffaq bo‘ladi. Asardagi turfa xil obrazlarda mujassamlashgan hislatlar shaxsning o‘zligini anglash yo‘lidagi harakatlarini namoyon qiladi. Shu bilan birga muhit inson xarakterining shakllanishiga o‘zining u yoki bu darajadagi ta’sirini ko‘rsatadi.

Adabiyotshunos Dilmurod Quronov shunday yozadi: “Obraz tipik va individual xususiyatlarning uyg‘un mujassami bo‘lsagina badiiy xarakter darajasiga ko‘tarila oladi. Obrazning individual xususiyatlari haqida fikr yuritishning bir chigal tomoni bor: ijtimoiy tiplar haqida jamiyat a’zolarining aksariyatiga xos umumiy tasavvur mavjud, lekin individual xusussiyatlarni tushunishda bunda umumiylik yo‘q” [5, 163-bet].

Asardagi turfa xil obrazlarda mujassamlashgan xislatlar shaxsning o‘zligini anglash yo‘lidagi harakatlarini namoyon qiladi. Shu bilan birga muhit inson xarakterining shakllanishiga o‘zining u yoki bu darajadagi ta’sirini ko‘rsatadi. Bu tushunchalar badiiy tasvirlar orqali o‘z ifodasini topgan. Adabiyotshunos D. Quronov shunday yozadi: ”Obraz tipik va individual xususiyatlarning uyg‘un mujassami bo‘lsagina badiiy xarakter darajasiga ko‘tarila oladi. Obrazning individual xususiyatlari haqida fikr yuritishning bir chigal tomoni bor: ijtimoiy tiplar haqida jamiyat a’zolarining aksariyatiga xos umumiy tasavvur mavjud” [5, 163-b.]

XXI asr kishisining mug‘ombirlik, yaltoqlilik va oson pul topishga moyillik sezishi, eng achinarlisi nisbatan qisqa muddat ichida boyib ketish sabablari-yu, buning dahshatli oqibatlari xususida «Shox» romanida jiddiy bahs yuritilishi «Ko‘k alanga» korporatsiyasi direktorii Janob Ximer kabi obrazga ham tegishli. Janob Ximerning olimona o‘y-fikrlari aslida muallifning qarashlariga homohang:

“…biz qadimgi Xitoy tibbiyotini aholi o‘rtasida joriy etish lozim deb bilamiz. Janob Szi La, janob Mao Da, janob Van Tu singari o‘nlab xitoylik tabiblar korporatsiyamiz bilan bevosita aloqa qilmoqda. Ularning o‘t-o‘lanlardan xitoycha usulda tayyorlashgan dori-darmonlari aholi o‘rtasida tarqatilishi, iste’mol yetilishi qisman o‘z samarasini bermoqda, demak, yanglishmaymiz. Bunday dori-darmonlarga ishtiyoqmandalar soni kundan-kunga oshib borayotganini korporatsiyamizga qarashli firmalarga tushayotgan talabnomalardan ham bilib olsa bo‘ladi. Lekin, biz faqat o‘t-o‘lanlarga qarab qolishimiz kerak yemas, negaki, biz sigir yemasmiz. Janob Ximerning so‘nggi gapini hazil deb tushunganlar yengilgina kulib qo‘yishdi. Biroq, uning qiyofasi jiddiyligini, ayniqsa, doktor Rabinovichning qovoq uyub o‘tirganini ko‘rishgach, darhol yuz-ko‘zlaridagi quvnoq ifodalarni yashirishib, duch kelgan boshqasini zohirga chiqarishdi” (4, 124-125-betlar).

## XULOSA

Badiiy asardagi har bir obraz o‘z olamiga ega. Ammo badiiy xarakter ijtimoiy hayotning asosiy xususiyatlarini o‘zida mujassamlashtirgan obrazning mukammal turidir. Shuning uchun har bir shaxs

boshqa bir shaxsni tushunishga, xatti-harakarlarni baholab, u haqida tasavvur hosil qilishga intilar ekan, beixtiyor “o‘z qarichi”ni ishga solidi.

Xullas, badiiylikning turfa xil tarzda ifodalash xarakterlarning ruhiy-ma’naviy olamini anglashga xizmat qiladi.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Умуров Ҳ. Таҳлил чизгилари. – Тошкент, “Муҳаррир”, 2013. –312 б.

2. Тимофеев А.И. Основы теории летратуры. – Москва, 1963. – 530 с.

3. Солижонов Й. Ҳақиқатнинг синчиков кўзлари. – Тошкент, Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутибхонаси нашриёти, 2009. – 210 б.

4. Бўтаев Ш. Шох. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, – Тошкент, 2006. – 360 б.

5. Қуронов Д. Чўлпон насри поэтикаси. – Т.: «Шарқ», 2004, – 288 б.